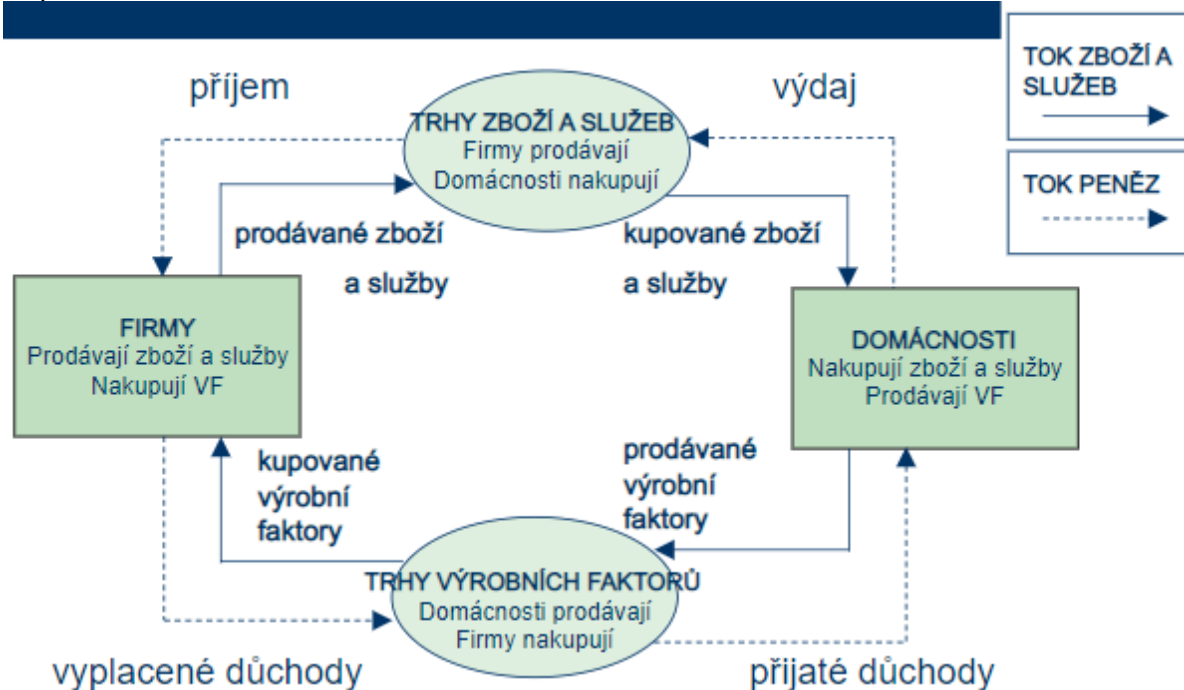

Úloha státu v ekonomice

Minule jsme si popsali vztahy mezi domácnostmi (představují spotřebu) a podniky (představují produkci). Protože jsou na sobě závislé (díky specializaci si většinu produktů pro uspokojení našich potřeb sami nevyrábíme, ale nakupujeme od podniků, které potřebují svou produkci prodat, aby vydělaly), probíhají mezi nimi toky hodnot, které jsou jednak peněžní a jednak nepeněžní (výrobky a služby, výrobní zdroje).

Připomínám obrázek:

Nyní tedy k tomu přidáme ještě ten stát. Na začátek je třeba poznamenat, že stát vůči domácnostem a podnikům vystupuje ve dvojí roli:

1. **Soukromoprávní** – stát vůči domácnostem a podnikům vystupuje jako kterákoliv jiná osoba a má ta samá práva a povinnosti, tedy např. když stát firmě nezaplatí za výstavbu dálnice, kterou si objednal, tak na něj firma podá žalobu a soud může klidně nařídit exekuci na státní majetek, aby se pohledávka uhradila
2. **Veřejnoprávní** – stát vystupuje v roli nadřazené a některé věci může domácnostem a podnikům prostě nařídit (např. platba daní).

Z těchto dvou rolí pramení i "toky", které mezi domácnostmi, podniky a státem proudí.

V **soukromoprávní roli** se stát k domácnostem chová jako podnik, tedy za peníze nakupuje od domácností jejich výrobní zdroje (např. státní zaměstnanci), případně jim prodává svoji produkci (výrobky a služby vytvořené státními podniky). Vůči podnikům se stát chová jako "domácnost" (subjekt spotřeby), tedy stejně jako domácnosti od podniků za peníze nakupuje jejich produkci (nechá si třeba postavit tu dálnici). Samozřejmě, že podniky mohou za peníze nakupovat produkci státu a v podstatě si státní a soukromé podniky konkurují.

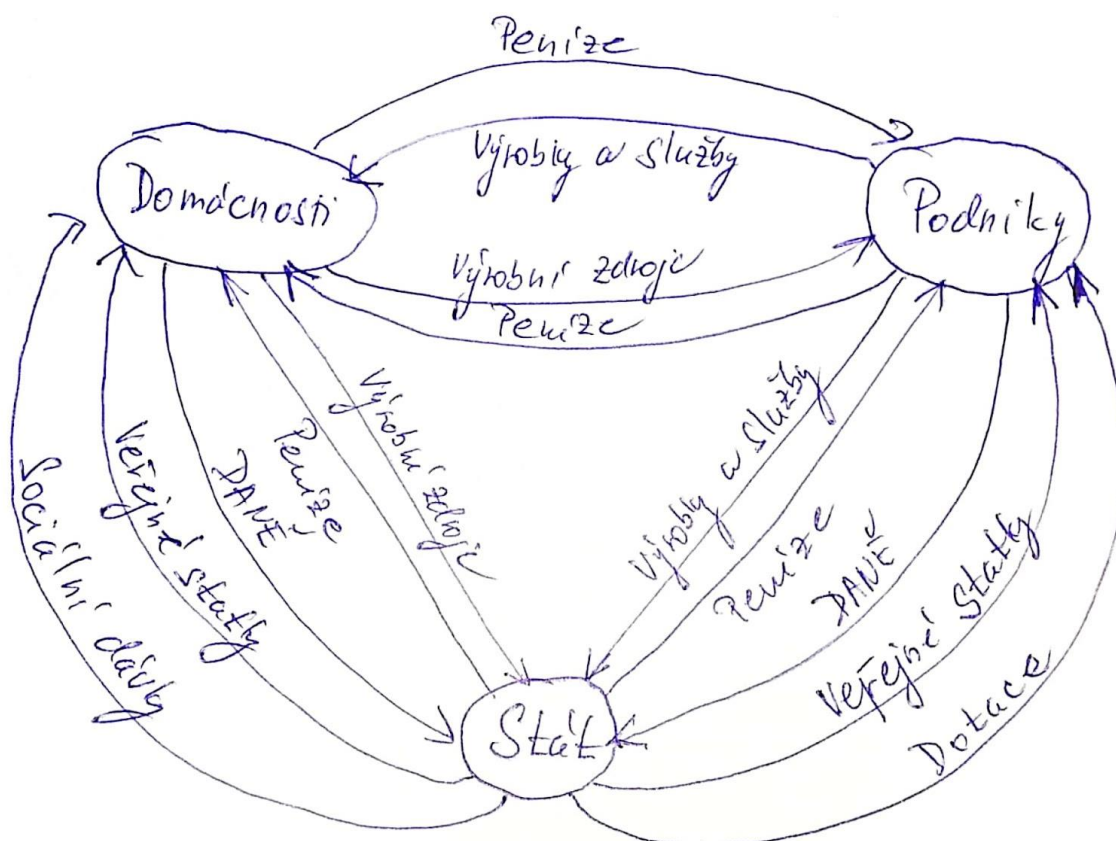
Ve **veřejnoprávní roli** je stát domácnostem i podnikům nadřazen. Moderuje tržní prostředí a určuje "pravidla hry", tedy **tvorí zákony a hlídá jejich dodržování**. Domácnostem i podnikům nařizuje platit daně, z nichž hradí svůj provoz a v rámci **přerozdělování** jim část peněz vrací v peněžní i nepeněžní formě (celé by to mělo být postavené na principu "bohatým bere a chudým dává"). Všem tedy poskytuje **veřejné statky a služby** (vzpomeňte si, jak jsme si říkali, že z jejich spotřeby nelze nikoho vyloučit), což je ta nepeněžní forma a v peněžní formě pak domácnostem poskytuje **sociální dávky** a podnikům **dotace**.

Některé z těchto plateb dostanou všichni, ale většinou pro jejich získání platí určité podmínky, které domácnost nebo podnik musí plnit, a na tyto platby tak nedosáhnou všichni. Má to zmiřňovat sociální rozdíly a podporovat znevýhodněná odvětví podnikání (např. zemědělství).

Někteří ekonomové namítají, že to deformuje trh, protože se tak vyrábí zbytečné produkty, přičemž by se zdroje na ně vynaložené daly využít efektivněji, případně se prodávají za nižší cenu, než odpovídá nákladům. Na druhou stranu při volném pohybu zboží tyto dotace dorovnávají znevýhodnění např. českých zemědělců oproti zahraničním, kde je příznivější podnebí nebo vyšší dotace.

I sociální dávky jsou zneužitelné, protože určitým lidem se vyplácí být na podpoře, místo aby si sehnali práci, což je pro ekonomiku neefektivní.

Na níže uvedeném schématu jsou zachycené toky hodnot mezi domácnostmi, podniky a státem.

Tomuto modelu se někdy říká **třísektorová ekonomika**. Pro úplnost uvádím, že kdybychom model koloběhu ekonomiky chtěli mít úplný, tak bychom do něj museli zahrnout ještě

zahraničí a toky vůči němu (dovoz, vývoz) – čtyřsektorová ekonomika. Tomu se ale budeme věnovat jen velmi okrajově...

Státní instituce

Parlament (poslanecká sněmovna a senát) – schvaluje a tvoří zákony, které ovlivňují chování lidí a mají vliv na podnikatele. Nejdůležitějším nástrojem, který ovlivňuje celou ekonomiku, je státní rozpočet (senát jej neřeší). Tím, jak stát utrácí nebo šetří, provádí tzv. fiskální politiku (bude samostatným tématem), která zásadně ovlivňuje růst ekonomiky.

Vláda – která tvoří konkrétní hospodářskou politiku a každoročně sestavuje státní rozpočet. Kromě něj ovlivňuje ekonomiku zejména daňová politika (a nastavení sociálních dávek a dotací), politika zahraničního obchodu, podpora podnikání apod. Na národní hospodářství mají omezený vliv také **krajská zastupitelstva a úřady**, které mají na starosti místní správu – zejména dopravu, zdravotnictví a školství.

Centrální banka – vykonává měnovou politiku a jejím cílem je stabilita měny. Měla by být na státu nezávislá, což ne vždycky platí. Kromě toho centrální banka řídí bankovní sektor a ostatní (tzv. komerční) banky.

Evropská unie – (evropský parlament volí občané – nemůže navrhnout zákony, pouze schvaluje ty, které navrhla Evropská komise, již ale nikdo nevolil). Ne vždy lze působení EU hodnotit kladně, poslední dobou spíše chrlí různá omezení, která ekonomický růst brzdí a která by měla být řešena na národní úrovni.

Dalšími institucemi jsou např. Ústavní soud, který může rušit části zákonů, pokud jsou v rozporu s Ústavou, případně občanské soudy, které ve výjimečných případech tvoří tzv. precedent výkladu práva.

Podnikatelská činnost je ovlivňována také institucemi, které si zřídili sami podnikatelé. Jedná se například o **Hospodářskou komoru ČR**. Ve většině států s vyspělou ekonomikou funguje také **tripartita**, tedy jednání na nejvyšší úrovni mezi představiteli státu, představiteli zaměstnavatelů a odborů. Na politiky někdy působí podnikatelská sdružení, aby ovlivnili jejich rozhodování. Tomuto působení říkáme **lobbying**, přičemž někdy se pohybuje za hranicemi morální přijatelnosti.

Hlavní úkoly státu

Mezi hlavní úkoly státu patří **zabezpečení vnitřního pořádku a bezpečnosti země** (policie a armáda), dále **tvorba a dodržování práva**, která se týká především parlamentu a soudů, poskytování veřejných statků, **sociální politika** a politika zaměstnanosti, zmírňování sociálních rozdílů, pomoc potřebným, podpory v nezaměstnanosti, dále **hospodářské funkce** – podpora podnikatelského prostředí a vytváření pracovních míst, ochrana konkurence (aby fungoval tržní mechanismus), **ochrana životního prostředí**.

Stát také omezuje tzv. **stínovou ekonomiku** (šedou a černou), která národnímu hospodářství škodí. **Šedá ekonomika** jsou činnosti, o nichž stát oficiálně neví a nejsou zdaněny, což např. ztěžuje centrální bance přizpůsobovat množství peněz v oběhu produkci, aby nedocházelo k inflaci. Jde např. o práci na černo, nepřiznané příjmy z podnikání, ale také úplatky apod. Černá ekonomika se týká nelegálních činností provozovaných za peníze (obchody se zbraněmi, drogami, nájemné vraždy, padělání peněz apod.).

Korupce kromě morálního problému vede k ekonomické neefektivnosti, kdy do ceny produktu pro konečného zákazníka musí být zakalkulována také cena úplatku a výsledný

produkt je tak pro konečného zákazníka dražší. Kromě toho se do oběhu uvádějí peníze, které neodpovídají vytvořenému produktu, a to způsobuje inflaci.

Stát také provádí **fiskální a měnovou politiku**, která má za cíl podporu ekonomického růstu, brzdění krizí a ochranu měny.

Stát se také snaží o **regulaci externalit**, které mohou být pozitivní i negativní. Externalita je výsledek činnosti podniků, jehož následky (pozitivní nebo negativní) nese někdo jiný. Pozitivní externalitou je například vzdělání, které zajišťuje na své náklady stát, ale jeho výsledky využívají zaměstnavatelé. Negativní externalitou může být třeba znečištění ovzduší jedním podnikem, jehož následky zatěžují všechny v daném regionu, případně je na své náklady odstraňuje stát.

Ukazatelé ekonomické úrovně státu

Je to skupina několika ukazatelů, které názorným způsobem popisují aktuální vývoj ekonomiky (a případně její vývoj ve srovnání s předchozím obdobím). Je to zpětná vazba pro vládu, ale i pro voliče, jak je vláda v řízení ekonomiky úspěšná. Tyto ukazatele se používají také pro mezinárodní srovnání jednotlivých ekonomik.

Hrubý domácí produkt

Je to v penězích oceněný souhrn všech výrobků a služeb, které se vyrobily na území určitého státu za jeden rok. Rozhodující je tedy územní hledisko – kde se to vyrobilo, nikoliv, kdo to vyrobil. Do našeho HDP se tedy započítává i produkce zahraničních podnikatelů u nás. V některých zemích (např. USA) ale používají hledisko národnostní – tedy zahrnují do tohoto ukazatele vše, co vyrobili američtí občané kdekoli na světě. Ukazatel se pak nazývá Hrubý národní produkt.

HDP České republiky za rok 2019 byl asi 5 647 200 000 000 Kč, což je pro většinu lidí obtížně uchopitelné i zapamatovatelné číslo, pod nímž si toho moc nepředstavíme. Proto se spíše prezentují výsledky přepočtené na jednoho obyvatele. V ČR tato hodnota vycházela za loňský rok, 39 477 \$, což by bylo asi 900 000 Kč. To už je částka představitelná. Možná ještě zajímavější bude prezentace těchto údajů jako procentuální změna oproti předchozímu roku. Potom bychom se například dozvěděli, že třeba loni HDP, resp. ekonomika rostla o 2,4 %, což je nejčastější a snadno uchopitelný údaj.

Pokud dojde k růstu 2,4%, vyrobí se o tolik více výrobků a služeb. Ti, kdo je vyrobili, by teoreticky měli dostat o tolik více peněz a tím i možnost o tolik více spotřebovat a uspokojit tak více svých potřeb, dosáhnout vyššího užitku. Pokud se nezměnilo množství využívaných výrobních zdrojů, došlo zároveň v této míře k technologickému pokroku, protože stávající zdroje využíváme natolik lépe, že s jejich pomocí vyrobíme produkt o 2,4% vyšší než loni. Jde samozřejmě o představu vycházející z průměrování, skutečnost u jednotlivých lidí se liší.

HDP se sleduje po čtvrtletích a v rámci těchto čtvrtletí se také porovnává meziroční vývoj.

Pro podrobnější informace o vývoji HDP v Česku a mezinárodním srovnání doporučuji tyto odkazy:

[https://cs.wikipedia.org/wiki/Ekonomika_%C4%8Ceska#Hlavn%C3%AD_makroekonomick%C3%A9_indik%C3%A1tory_\(v_mld._K%C4%8D\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Ekonomika_%C4%8Ceska#Hlavn%C3%AD_makroekonomick%C3%A9_indik%C3%A1tory_(v_mld._K%C4%8D))

<https://www.kurzy.cz/makroekonomika/hdp/>

https://cs.wikipedia.org/wiki/Seznam_st%C3%A1t%C5%AF_sv%C4%9Bta_podle_HDP_na_obyvatele

Při zjišťování a prezentaci výsledků HDP se ještě setkáváme s problémem inflace. Díky ní ceny téměř neustále mírně rostou. Letos si tak za např. 10 000 Kč koupíme o něco méně zboží, než bychom si koupili loni. Totéž platí i pro produkci: Pokud bychom letos i loni vyrobili produkt v hodnotě 10 000 Kč, vyrobili jsme letos ve skutečnosti méně, protože produkce zdražila. Na to je třeba pamatovat při výpočtu růstu HDP.

Letošní produkci proto oceníme v cenách letošního roku (běžných cenách) – nominální HDP, ale následně její hodnotu přepočteme pomocí tzv. deflátoru na ceny roku základního (nyní rok 2015) – reálný HDP. Díky tomu lze vypočítat meziroční růst produkce.

Příklad:

V roce 2019 se v ekonomice upeklo 10 rohlíků po 2 Kč. Nominální HDP tedy byl 20 Kč.

V roce 2020 se v ekonomice upeklo 10 rohlíků po 2,10 Kč. Nominální HDP tedy byl 21 Kč.

Na první pohled by se zdálo, že ekonomika rostla. Růst cen a inflace ale byla 5%. O ty musíme produkt za rok 2020 snížit, abychom mohli hodnotu produktu porovnat s předchozím rokem. Hodnotu 21 Kč tedy snížíme o 5 %, čímž jsme na částce 20 Kč a zjistíme, že se HDP oproti předchozímu roku nezměnil.

Mohli bychom namítnout, že stačilo spočítat ty rohlíky. O jejich množství ale stát neví. Jemu jsou dostupné pouze souhrnné finanční informace (např. z daní). Proto dochází k těmto přepočtům.

Metody zjišťování HDP

Ještě jsme neřekli, proč se domácí produkt nazývá hrubý. O některých lidských činnostech, které vytvořily produkci, totiž stát ani neví. Jde jednak o stínovou ekonomiku (šedou a černou), která je ze své podstaty nelegální, ale také např. samozásobitelství. Když si na zahradě vypěstují mrkev pro vlastní spotřebu, je to také produkt. Protože ho ale neprodám, neocením ho a nezdaním, stát o něm neví. Do čistého produktu by se ale taková domácí mrkev započítat musela. Proto se zjišťuje pouze produkt tzv. hrubý.

Jelikož se při zjišťování HDP vychází pouze z údajů, které má stát k dispozici, zjišťuje se HDP více způsoby současně a výsledná hodnota je určitým kompromisem mezi výsledky jednotlivých metod.

1) Součet přidaných hodnot

Každý výrobek je souhrnem přidaných hodnot všech, kdo se na jeho produkci podíleli (tedy např. na rohlíku se podílela pekárna, mlýn, zemědělec, ale také výrobce vybavení pekáren, mlýnů, kombajnů a nafty do nich, hnojiv apod.). O výši přidaných hodnot má stát docela dobrý přehled díky daní z přidané hodnoty. Když se tedy podle zaplacených daní z přidané hodnoty zpětně dopočítá cena těchto přidaných hodnot, rovná se přibližně výši produkce.

Jelikož se DPH platí měsíčně nebo čtvrtletně, zohledňuje tato metoda i případy, kdy pekárna použije např. mouku vyrobenou v minulém roce, která se logicky do letošního HDP nepočítá, nebo naopak je vyrobena mouka, která bude spotřebována až příští rok.

2) Spotřební metoda

Vychází z principu, že co se spotřebovalo, to musel někdo vyrobit. Proto do HDP zahrnuje veškerou spotřebu v daném roce (spotřebu domácností, investice firem, vládní nákupy a vývoz do ciziny snížený o dovoz – jejich součet).

3) Důchodová (příjmová) metoda

Vychází z předpokladu, že co někdo vyrobil, za to dostal zaplacené. Proto pro výpočet HDP stačí posčítat příjmy jednotlivých sektorů ekonomiky. HDP je tak součtem platů, mezd, zisků firem, rent (např. příjmy z pronájmu) a úroků.

Pro zajímavost – světové HDP

V roce 2006 činilo světové HDP $6,595 \times 10^{13}$ dolarů, s přírůstkem 5,3 %. HDP na hlavu činilo 10 200 dolarů. 64 % světového HDP činily služby (terciární sektor), 32 % průmysl (sekundární sektor) a pouhá 4 % zemědělství.

Inflace

Abychom mohli pojem inflace vysvětlit, potřebujeme definovat ještě pojmy:

Spotřební koš – je to soubor výrobků a služeb, který představuje spotřebu typického obyvatele dané země za jeden rok. Zjišťuje ho Statistický úřad jednou za cca 5 let. Zahrnuje bydlení, potraviny, oblečení, elektroniku, cestování, kulturu, zábavu, služby (asi 700 položek), zkrátka vše, co průměrný člověk spotřebuje. U spotřebního koše se zjišťuje cena jednotlivých položek i cena celkem a také podíly, které jednotlivé položky zabírají v rámci celku.

Index spotřebitelských cen – vyjadřuje cenovou hladinu jako průměrnou úroveň cen spotřebního koše. Srovnává tedy náklady na nákup určitého neměnného souboru statků. Je to vlastně poměr (zlomek), kde v čitateli je letošní cena spotřebního koše a ve jmenovateli loňská. Po vynásobení indexu číslem 100 vychází výsledek v procentech. Pokud tedy index spotřebitelských cen (CPI) vyjde např. 105%, znamená to nárůst cen o 5 %. No a to je hlavní složka **inflace**.

Inflaci tedy můžeme zjednodušeně definovat jako roční procentuální změnu v indexu spotřebitelských cen (těch složek je tam ve skutečnosti více). O toto procento se za uplynulý rok v průměru zvedly ceny, ale také se stejnou měrou znehodnotily peníze, úvěry, vklady a úspory (odmyslíme-li si úroky, které jsou ale zanedbatelné). Za ty samé peníze si najednou koupíme méně. Znehodnocení peněz tedy reálně postihne nejvíce lidi se stabilním příjmem (např. důchodce), který na rozdíl od mezd automaticky neroste podle situace na trhu, ale musí se z rozhodnutí státu tzv. valorizovat.

Ideální stav je tedy, že mzdy rostou stejně jako inflace (ceny) – dohánějí růst cen a cokoliv dostanou zaměstnanci navíc, je podpořeno růstem produktivity práce a technickým pokrokem (pokud prostě roste produkt, měly by růst i peníze na jeho zakoupení). Množství peněz v oběhu by mělo vždy stejné jako velikost produkce, kterou za ně lze koupit. Je-li peněz více, za část peněz již nelze nic koupit a peníze tak znehodnocují.

Spouštěčem inflace tedy je, že se do oběhu dostane více peněz, než odpovídá produkci. K tomu dochází z několika důvodů, přičemž nejčastější jsou tyto:

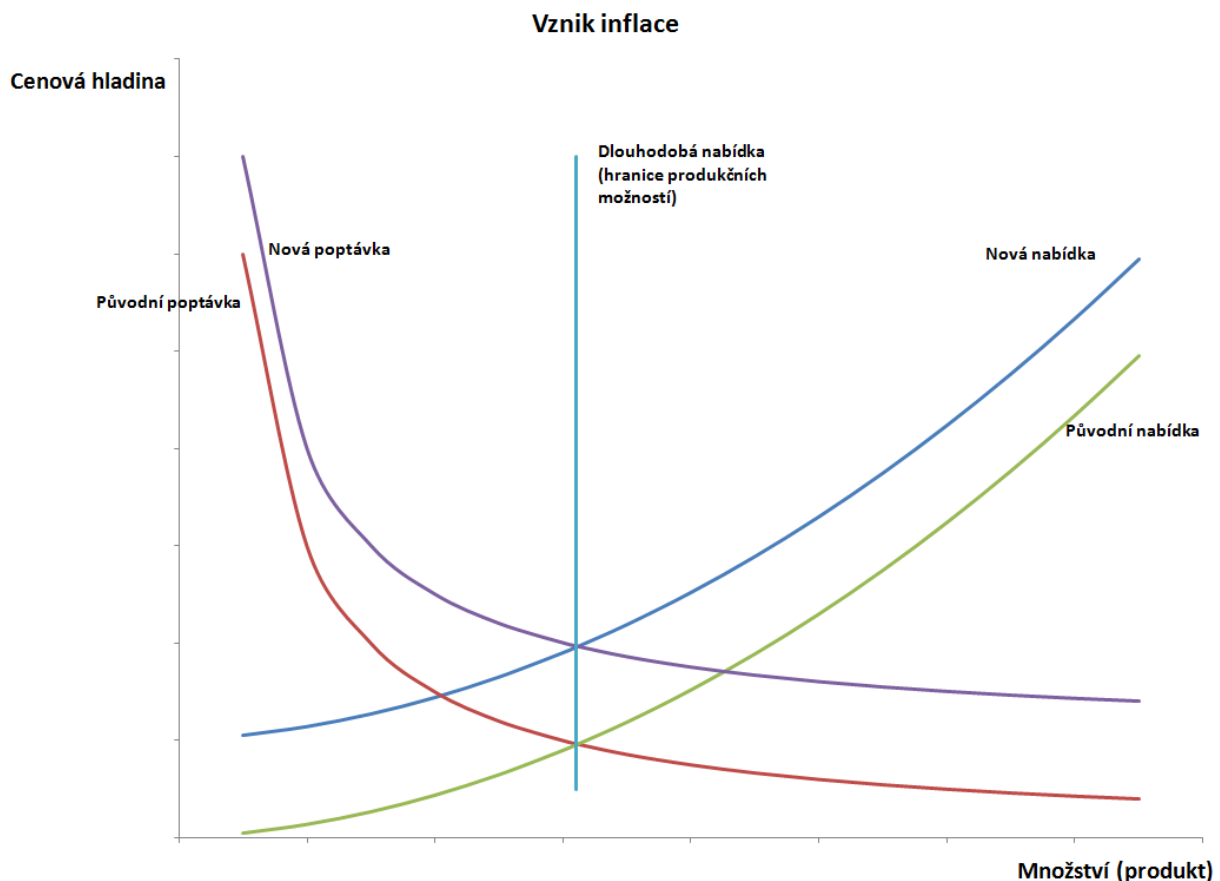
- Vláda populisticky sype peníze do ekonomiky, přidává důchodcům, snižuje daně
- Centrální banka uvede do oběhu více peněz, než odpovídá růstu produkce. Buď jen neodhadne růst (komplikuje jí to obtížně měřitelná stínová ekonomika) nebo v rámci měnové politiky (bude o ní řeč později) nasype do ekonomiky moc peněz.

- Mzdy rostou rychleji než produktivita práce – buď si je “vyřvou” odbory nebo nedostatek pracovníků nutí zaměstnavatele zvyšovat neúměrně mzdy.

Postup vzniku inflace je zachycen na grafu níže. Je to klasický graf tržního mechanismu, kterému jsme se před minule věnovali. Je na něm znázorněna celá ekonomika, tedy nabídka všech výrobků a služeb a poptávka všech spotřebitelů.

Pokud je v ekonomice více peněz, lidé jsou bohatší, chtějí víc nakupovat a poptávka roste. Na grafu se tedy červená křivka změní na fialovou, nová rovnováha vznikne v místě, kde je vyšší produkt i cena. Pokud ale nedošlo k růstu produktivity práce a pokroku a ekonomika “jede” nadoraz, je tato nová rovnováha za hranicí produkčních možností výrobců a nejsou ji schopni dlouhodobě uspokojit. Proto zvednou ceny, aby se s množstvím vrátili na původní množství, které jsou schopni vyrobit. Nabídková křivka se proto posune doleva (ze zelené se stane modrá), nabídka klesne. Nová rovnováha se vytvořila při stejném množství, jako bylo na počátku, ale při vyšších cenách – došlo k inflaci.

Z dlouhodobého hlediska proto můžeme říci, že nabídka je bez ohledu na ceny stále stejná, odpovídající hranici produkčních možností – tedy množství, které je ekonomika schopna vyprodukovat, pokud plně využije všechny své zdroje. Křivka dlouhodobé nabídky tedy bude svislá (bledě modrá) a nabídka může trvale vzrůst jen když dojde k ekonomickému růstu (vzniknou nové zdroje, zvýší se produktivita práce, dojde k technickému pokroku).

Někdy opravdu může dojít k situaci, že nárůst poptávky “donutí” výrobce k inovacím a pokroku a tím dojde k ekonomickému růstu. V takovém případě se jim podaří tuto vyšší poptávku (alespoň částečně) uspokojit a tlaky na její omezení růstem ceny pak nejsou tak vysoké. Povede se tak udržet vyšší produkci i poptávku a k inflaci nedojde.

S tím někdy kalkulují vlády a úmyslně “pumpují” peníze do ekonomiky, aby nastartovaly růst. Jde o to, zda ekonomika má k růstu předpoklady. Pokud ano, může tato finanční injekce ekonomice pomoci a poroste. V opačném případě způsobí inflaci. Je také nutné správně odhadnout její “dávku”.

Ideálním stavem pro ekonomiku proto je stabilní mírná inflace (asi 1 – 3 %), která ekonomice víc pomáhá, než škodí. Problémem je příliš vysoká inflace (velký růst cen a znehodnocení investic) nebo kolísavá inflace, která investorům komplikuje rozhodování o budoucnosti.

O stabilní míru inflace pečuje především centrální banka svou měnovou politikou.

Opačným jevem k inflaci je deflace – pokles cenové hladiny. Příbuzný pojem dezinflace označuje pokles míry inflace.

Poznámka pro zvědavé

Mezi nezanedbatelné příčiny patří růst cen materiálových zdrojů z důvodu jejich postupného vyčerpávání a horší výtěžnosti (klesá nabídka, ale poptávka ne).

Na straně nabídky také významně působí populační vliv, a to změna poměru produktivních k neproduktivním členům společnosti. Vzroste-li podíl neproduktivních složek společnosti (děti a důchodců) na úkor produktivních, při zanedbání ostatních vlivů dochází k poklesu nabídky relativně k poptávce, která spíše roste.

K inflaci a růstu cen dochází také při nedostatku nabídky při válkách a přírodních pohromách (nebo epidemiích, kdy je část pracovníků vyřazena z pracovního procesu).

V dobách hospodářských krizí naopak inflace klesá (a tím klesají i ceny), protože klesá poptávka – je to tedy opačný proces, než byl popisován při vzniku inflace.

Doplňující informace např. zde: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Inflace>

Nezaměstnanost

Nezaměstnanost je stav, kdy dochází k nerovnováze na trhu práce, poptávka po pracovních místech je vyšší než nabídka práce.

Na trhu práce fungují grafy nabídky a poptávky stejně jako na trhu výrobků a služeb. Cenou práce je mzda. Vznikne tak klasický graf nabídky a poptávky s tržní rovnováhou, kde se obchoduje rovnovážné množství práce za rovnovážnou mzdu.

Křivky nabídky a poptávky popisují závislost nabízeného nebo poptávaného množství práce na mzdě. Poptávku na trhu práce vytvářejí zaměstnavatelé, kteří shánějí zaměstnance, a naopak nabídku práce tvoří zaměstnanci, kteří chtějí pracovat a svoji práci (fyzické i duševní schopnosti) nabízejí zaměstnavatelům k dispozici. Média toto rozlišení někdy zaměňují.

Zaměstnavatel chce maximalizovat svůj užitek a tak porovnává přínos, který mu zaměstnanec přinese s náklady na něj – se mzdou. Čím vyšší mzdy budou, tím menšímu množství zaměstnavatelů se budou zaměstnanci vyplácet, poptávka po práci bude klesat a poroste nezaměstnanost.

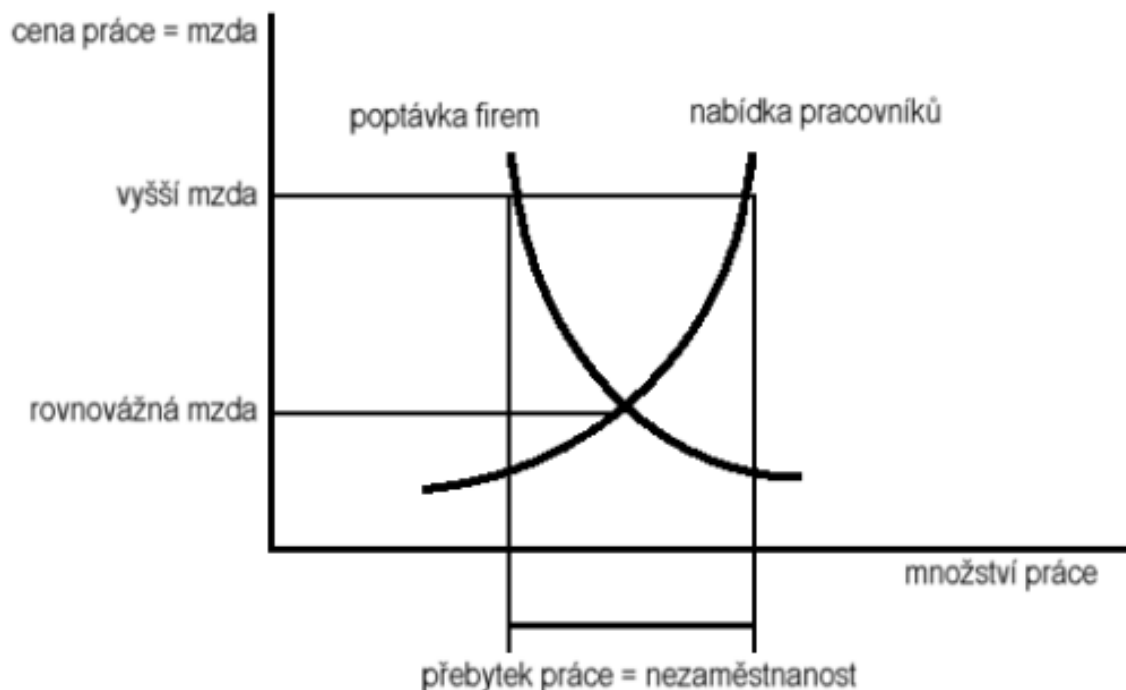
Zaměstnanec chce také maximalizovat svůj užitek, přičemž 24 hodin svého dne rozděljuje mezi práci a volný čas. S rostoucí mzdou jeho ochota pracovat poroste a poroste tak i nabídka práce, s klesající mzdou nabídka práce naopak klesne, protože části zaměstnanců se za malé peníze pracovat nevyplatí a budou preferovat více volného času.

Jelikož na trhu práce je také konkurence (konkurují si zaměstnavatelé i zaměstnanci), funguje na něm tržní mechanismus a trh má tendenci se při každé změně dostat do nové rovnováhy. Jelikož je ale konkurence značně nedokonalá, trh práce je poměrně nepružný a tak i rovnováhy na něm se dosahuje velmi pomalu. Proto může být i delší dobu nesoulad mezi nabídkou a poptávkou, který vede v některých odvětvích buď k nedostatku pracovníků, nebo naopak k nezaměstnanosti.

Celkově má ale trh práce tendenci spíše k nezaměstnanosti, která vzniká především z nadměrného růstu mezd, které jsou vyšší než produktivita práce (mzda je většinou vyšší než rovnovážná). To může mít několik příčin:

- Zaměstnanci nebo odbory si vyšší mzdy "vyřvou".
- Existence tzv. minimální mzdy, často populisticky navyšované před volbami
- Konkurenční boj zaměstnavatelů tlačí mzdy nahoru nad úroveň produktivity práce.
- V dobách krize, kdy klesá poptávka i produkce, by bylo na místě také snižovat mzdy. To je ale nepopulární, tak se spíše propouští...

Trh práce

Jelikož z výše uvedeného textu vyplývá, že některé osoby jsou nezaměstnané dobrovolně, považuje se za nezaměstnaného pouze osoba, která:

- je starší patnácti let,
- aktivně hledá práci (tedy nepracující invalidní či starobní důchodci nikoliv, pokud nehledají práci)
- je připravena k nástupu do práce do 14 dnů.

Míru nezaměstnanosti pak snadno vypočítáme takto:

$$\text{Nezaměstnanost} = \frac{\text{Počet nezaměstnaných}}{\text{Počet všech praceschopných}} \cdot 100 \text{ [%]}$$

Tato míra se sleduje také po regionech a zjišťuje se též její vývoj v čase – změna oproti předcházejícím obdobím. Cílem není nulová nezaměstnanost, která by v podstatě trh práce zmrazila (místa by šla měnit jen “kus za kus”), ale stabilní a nízká míra nezaměstnanosti, kdy jsou většinou nezaměstnaní jen ti, kdo zrovna mění místo.

Za vážný ekonomický problém je považována dlouhodobá nezaměstnanost, kdy nezaměstnaný nemá práci déle než 1 rok. V takovém případě je velmi těžký návrat zpět do práce.

Z tohoto pohledu rozlišujeme tři typy nezaměstnanosti:

- Frikční – krátkodobá nezaměstnanost těch, kdo zrovna mění zaměstnání
- Cyklická – souvisí s hospodářskými cykly (bude o nich řeč v některé z příštích hodin); v dobách ekonomické recese (krize) část lidí dočasně ztrácí zaměstnání. Mohli bychom sem zařadit i sezónní zaměstnance.
- Strukturální – představuje největší problém, kdy volná pracovní místa jsou pro jiné profese, než pro které mají nezaměstnaní kvalifikaci (potřebujeme IT pracovníky, ale nezaměstnaní jsou horníci). Podobný problém je s nezaměstnaností v rámci regionů, kdy volní pracovníci jsou v jiném regionu než volná pracovní místa. Částečným řešením je rekvalifikace a stěhování za prací, ale to má svá omezení z hlediska užítku (někdo bude raději na podpoře v nezaměstnanosti, než aby se stěhoval daleko za prací od své rodiny a přátel), případně omezenou schopnost zejména starších lidí se učít zcela nové práci.

Platební bilance

Je posledním čtvrtým ukazatelem ekonomické úrovně. Zjednodušeně řečeno, **porovnává příjmy a výdaje státu vůči zahraničí**.

Hlavní složkou je **obchodní bilance** sledující vývoz a dovoz zboží. Dále **běžný účet** sleduje příjmy a výdaje za služby (cizinci si u nás zajdou do restaurace nebo naopak Češi půjdou do restaurace někde v cizině). **Finanční účet** sleduje hlavně vývoz a dovoz kapitálu – zahraniční investice, příliv a odliv zahraničního kapitálu. Rozdíl mezi příjmy a výdaji obchodní bilance se nazývá **saldo**. To může skončit v **přebytku** nebo **schodku**.

Případný schodek je nutno vyrovnat zahraničními úvěry, přílivem zahraničního kapitálu apod. Přebytek znamená zvýšení našich příjmů, který se může projevit třeba zvýšením devizových rezerv (zahraničních měn) centrální banky. **Změna devizových rezerv** bilanci vyrovnává, aby účetně skončila na nule.

Saldo obchodní bilance, které vypovídá o konkurenceschopnosti našich výrobků v zahraničí. Je nejdůležitější součástí platební bilance. Kromě kvality produktů samotných ovlivňují obchodní bilanci také měnové kurzy, které se projeví na ceně zahraniční produkce u nás a ceně tuzemské produkce v cizině.

platební bilance	běžný účet	obchodní bilance
		další příjmy a výdaje
	finanční účet	
	změna devizových rezerv	

Magický čtyřúhelník hospodářské politiky

V minulých hodinách jsme se postupně seznámili s jednotlivými ukazateli hospodářské úrovně státu – hrubý domácí produkt, inflace, nezaměstnanost a platební bilance.

Ve smíšeném ekonomickém systému jsou hodnoty těchto ukazatelů částečně dány vývojem na trhu a chováním lidí a částečně do nich zasahuje stát a centrální banka v rámci hospodářské politiky, při níž se snaží ekonomice “pomáhat” a hodnoty ukazatelů “vylepšovat”. Někdy tyto zásahy pomáhají, jindy spíše škodí, ale o tom až příště.

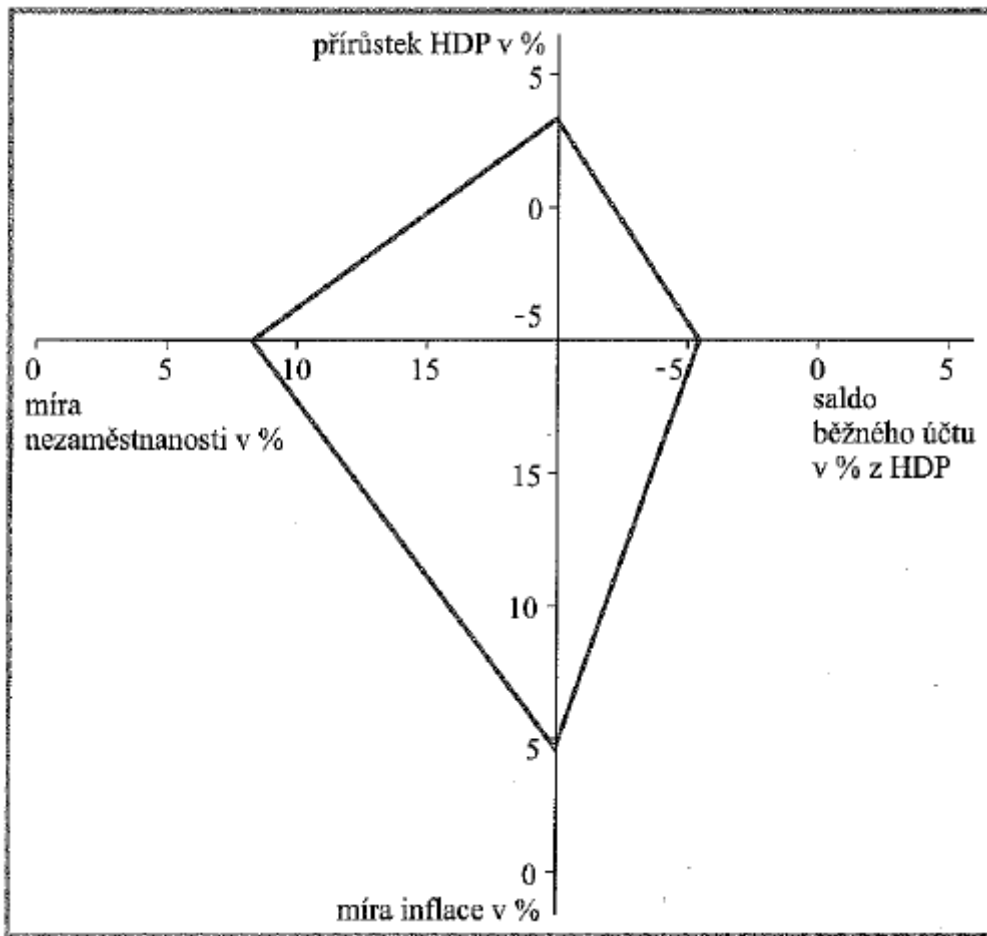
Ideálním stavem by byl vysoký růst HDP, nízká míra inflace, nízká nezaměstnanost a přebytek běžného a finančního účtu platební bilance. To ale jen přání, jehož nelze v praxi dosáhnout. Jednotlivé ukazatele se totiž navzájem ovlivňují a vylepšení jednoho většinou zhorší nějaký jiný.

Pokud například stát chce podpořit růst HDP, “nasype” do ekonomiky peníze (sestaví schodkový rozpočet, sníží daně, zvýší sociální dávky apod.), případně centrální banka sníží úrokové sazby, aby lidé méně spořili a více si půjčovali a utráceli, k tomu bude nakupovat cenné papíry, čímž uvede peníze do oběhu, dojde ke zvýšení poptávky a následně se spustí to, co jsme si popisovali už u inflace. Pokud má ekonomika potenciál k růstu nebo nepracuje na hranici produkčních možností (např. v dobách krize), může taková “injekce” opravdu produkci (nabídku) zvýšit a zároveň může klesnout nezaměstnanost. V opačném případě ale dojde ke zvýšení inflace. Problém je v tom, že stát svoji pomoc většinou špatně načasuje (státní aparát je nepružný a trh se mezi tím posune jinam) případně neodhadne její výši, takže takovéto zásahy jsou velice diskutabilní.

Když už je ale připustíme, musíme vzít v úvahu, že kromě pozitivních důsledků přinášejí i ty negativní. Magický čtyřúhelník nám má odpovědět na otázku, zda opatření státu v dané situaci spíše pomůže nebo uškodí; zda zvýšení HDP a snížení nezaměstnanosti nevyvolá příliš velký nárůst inflace, který ve finále nadělá víc škody než užítku.

Princip spočívá v tom, že do čtyř poloos (na osovém kříži) vyneseme čtyři ukazatele ekonomiky (na každou z nich jeden) tím způsobem, že “lepší hodnota” bude na vzdálenější straně poloosy. Když na tyto poloosy vyneseme aktuální hodnoty těchto ukazatelů a propojíme je, vznikne čtyřúhelník. Uvažuje-li stát o nějakém opatření, zanesse jeho důsledky do tohoto grafu a zakreslí nový čtyřúhelník. Pak se porovnají plochy obou čtyřúhelníků. Pokud díky opatřením plocha magického čtyřúhelníku vzroste, jsou tato opatření opodstatněná, i když se třeba nějaký z ukazatelů zhorší. Pokud naopak klesne, opatření je

lépe neprovádět, protože i kdyby se nějaký ukazatel vylepšil, celkový stav ekonomiky by se zhoršil.

Hospodářské cykly

Každý rok sledujeme hrubý domácí produkt naší země. Jelikož toto sledování probíhá řadu let a do jisté míry máme k dispozici přibližné hodnoty i z období středověku, je časová řada, kterou lze graficky znázornit. Pokud bychom to udělali, tak bychom si všimli, že ačkoliv dochází k průběžnému ekonomickému růstu a technickému pokroku – modrá čára na grafu, HDP neroste lineárně, ale průběh jeho růstu spíše připomíná mírně rostoucí sinusoidu.

Perioda této sinusoidy je dnes cca 7 let a má trend se neustále mírně zkracovat, v minulých dobách byla delší. V současné podobě ji pozorujeme od dob průmyslové revoluce, i když existovala i ve středověku, akorát její perioda trvala třeba celé století. Zrychlení je dáno rozvojem obchodu a dopravy a globalizací trhu. Díky zkrácení času a vzdálenosti se stala konkurence dokonalejší (viz podmínky dokonalé konkurence) a tržní mechanismus pracuje rychleji, takže při různých změnách se trh rychleji dostane do rovnováhy a zároveň se případná nerovnováha rychleji přenáší na ostatní trhy (výrobní a služeb, práce, peněžní trh, kapitálový trh, devizový trh).

Původně bychom to kolísání průběhu HDP kolem růstového trendu mohli přičíst právě nedokonalostem konkurence a trhu, kdy díky pomalému toku informací nachází trh rovnováhu pomalu a je na něm nesoulad množství peněz v oběhu a produkce – tedy to, co jsme si popisovali už u inflace a opakovali výše u magického čtyřúhelníku.

Dnes je tento nesoulad způsoben především hospodářskou politikou státu a centrální banky. Buď stát nasype do ekonomiky příliš mnoho peněz (populismus nebo snaha vyvolat růst, na který ekonomika nemá potenciál) nebo centrální banka neodhadne růst produkce a zvýší peněžní zásobu víc (komplikují jí to úvěry a stínová ekonomika).

Každopádně dojde ke stejnému mechanismu jako při vzniku inflace. S vyšším množstvím peněz v oběhu stoupne poptávka. Vytvoří se nová rovnováha při vyšším množství a ceně. Firmy se jí snaží uspokojit, tak zvyšují produkci, rozprodávají zásoby, přijímají nové pracovníky, klesá nezaměstnanost. Vyšší ceny lákají do odvětví nové podnikatele, investoři investují do nových technologií, roste hodnota akcií, šíří se investiční optimismus. Pokud ale zároveň nedochází k technickému pokroku (většinou k němu dochází, ale ne v takové míře, v jaké roste produkce), dostává se ekonomika krátkodobě za hranici svých produkčních možností a výrobní zdroje jsou přetěžovány. Ekonomika se "přehřívá" a růst cen naráží na koupěschopnost obyvatelstva. Na grafu to znázorňuje červená poptávková křivka.

Expanze ekonomiky se na vrcholu postupně začne lámat v recesi. Firmám najednou začínají zbývat neprodané zásoby, takže začínají omezovat produkci. Propouští nadbytečné zaměstnance, čímž část obyvatel chudne, což dále snižuje poptávku a efekt se násobí. Všeobecně klesají ceny, což vede k tomu, že neefektivní firmy s vyššími náklady krachují, nerozvážní investoři přicházejí o investice, někteří nejsou schopni platit své dluhy. Produkce klesne i pod původní úroveň, pod hranici produkčních možností, některé zdroje jsou nevyužity (nezaměstnanost). Na grafu tento stav znázorňuje zelená poptávková křivka.

Poptávka ale nemůže klesat do nekonečna, lidé musí žít. Postupně se ekonomika zotaví, dluhy jsou splaceny, neefektivní provozy skončily a poptávka se začne vracet do původní rovnováhy (resp. o něco výše – technický pokrok zůstává). Cyklus skončil a zanedlouho začne nový...

Pokud je recese ve větším měřítku, mluvíme o hospodářské krizi.

Hospodářská politika státu

Hospodářskou politiku můžeme obecně chápat jako přístup státu (vlády) k ekonomice své země. Jedná se o činnost, při které se nositelé hospodářské politiky (zákonodárné instituce – parlament, vládní instituce – vláda, centrální banka, instituce vytvářející tržní prostředí, soudní instituce, apod.), za využití celé řady nástrojů a svěřených pravomocí, snaží dosáhnout předem určených ekonomických (ale i společenských) cílů.

Centrální banka provádí tzv. Měnovou politiku, stát Fiskální politiku. Ta je postavena zejména na příjmech a výdajích státního rozpočtu, ale ruku v ruce s ekonomickými cíli sleduje ještě další oblasti:

- Sociální politika – jaké sociální dávky, podpory v nezaměstnanosti, důchody apod. budou vypláceny občanům, v jaké výši a za jakých podmínek. Některé dávky jsou vypláceny všem (např. rodičovský příspěvek), jiné jen sociálně slabým podle přesných kritérií (např. přídavky na děti)
- Politika zaměstnanosti – cílem je vznik nových pracovních míst, udržení stávající, řešení strukturální nezaměstnanosti, rekvalifikace, podpory apod.
- Péče o životní prostředí
- Ochrana konkurence (Antimonopolní úřad)
- Vnější obchodní politika – zejména otázka cel a dovozních kvót

Samotná fiskální politika je pak o tom, jak stát štědře “sype” peníze do ekonomiky nebo naopak pohyb peněz omezuje. Půjde zejména o výši daní, sociálních dávek, vládních nákupů apod.

Cílem fiskální politiky je působit na nabídku a poptávku tak, aby se dosáhlo optimálního růstu HDP, nižší nezaměstnanosti a cenové stability.

Hlavním prostředkem fiskální politiky je státní rozpočet. Ten je buď vyrovnaný (příjmy = výdaje), nebo přebytkový (příjmy > výdaje) nebo schodkový (příjmy < výdaje). Existují dva typy fiskální politiky:

1. **Expanzivní** – stát aktivně zvyšuje množství peněz v oběhu (schodkový rozpočet), aby podpořil ekonomický růst, růst HDP a snížil nezaměstnanost. Neopatrné použití této politiky ale může vyvolat inflaci. Proto je vhodné jen pokud má ekonomika potenciál k růstu (technický pokrok) nebo se nachází v hospodářské krizi, kdy nevyužívá naplno svůj potenciál a tato politika jí krizi pomůže rychleji překonat. Rizikem špatné načasování, kdy efekt této politiky může nastat až v době konjunktury a ekonomika se “přehřeje”.
2. **Restriktivní** – stát sestavuje přebytkové rozpočty, ekonomiku brzdí, aby se nepřehřívala, a šetří peníze na hospodářskou krizi. Při špatném načasování, kdy si ekonomika pomůže sama a efekt této politiky se dostaví až při počínající recesi, může restriktivní politika spustit hospodářskou krizi.

V České republice se bohužel v posledních letech populisticky sestavovaly schodkové rozpočty i v dobách konjunktury, což způsobilo vysoký státní dluh a omezené možnosti pro expanzivní politiku v dobách krizí (nebo epidemií).

Příjmy státního rozpočtu: Daně, cla, poplatky, zisky státních podniků, příjmy od EU...

Výdaje státního rozpočtu: Důchody, sociální dávky, dotace, platby do EU, státní nákupy a investice...

Opatření fiskální politiky jsou většinou nepřímého charakteru, kdy stát svým chováním působí ve větším měřítku na posun nabídky nebo poptávky. Nalezení nové rovnováhy, cen a obchodovaného množství už pak zařídí tržní mechanismus, čímž jsou zajištěny i ostatní cíle.

V některých případech ale může stát zasáhnout přímo pomocí zákonů a tržní mechanismus ani nenechá působit (např. cenová regulace, minimální mzda apod.).

Měnová politika

Je nástrojem hospodářské politiky, který provádí centrální banka. Cílem je působení na míru inflace, měnové kurzy a úrokové sazby. Nepřímo působí na celé hospodářství, tedy i na hrubý domácí produkt, nezaměstnanost a platební bilanci. Nástroje pro její provádění jsou většinou postavené na principu změny množství peněz v oběhu.

Centrální banka se stará o měnu jako takovou. Nechává tisknout peníze, opotřebované mince a bankovky stahuje z oběhu a nahrazuje novými.

Souvisí s tím i růst množství peněz v oběhu tak, aby množství peněz vždy odpovídalo množství produkce, která se za ně dá koupit (HDP), a toto množství díky pokroku také neustále mírně roste. Tento růst se ale odhaduje velmi špatně. Je to jednak proto, že čistou produkci nikdo nezná (viz téma HDP) a pak také kvůli existenci stínové ekonomiky. Kromě toho banka záměrně uvádí do oběhu o něco více peněz, než odpovídá produkci (i za cenu vyvolání mírné inflace), protože tento stav stimuluje ekonomický růst.

Měnová politika tak může (podobně jako ta fiskální) být:

- **Expanzivní** – množství peněz v oběhu je vyšší než produkce, takže roste poptávka, která tlačí na růst produkce. Pokud má ekonomika potenciál růstu (tedy buď se nachází v krizi, kdy nevyužívá všechny své zdroje nebo může dojít k technologickému pokroku, který je třeba těmito penězi financovat), dojde k růstu HDP a nejspíš i k poklesu nezaměstnanosti. Pokud ale ekonomika pracuje na hranici svých možností, vyvolá tato politika inflaci.
- **Restriktivní** – množství peněz v oběhu je nižší než produkce, takže poptávka, klesá, na trhu zůstane neprodané zboží, ceny budou klesat a dojde k celkovému útlumu ekonomiky. Tato situace je vhodná zejména v případě, kdy se ekonomika nekontrolovaně "přehřívá" a hrozí následné spuštění hospodářské krize.

Jelikož rozhodování centrální banky je výrazně pružnější než rozhodování vlády a parlamentu, jeví se měnová politika jako vhodnější nástroj pro tlumení hospodářských cyklů než politika fiskální.

Nástroje měnové politiky

Řekli jsme, že hlavním nástrojem měnové politiky je regulace množství peněz v oběhu. Aby centrální banka toto množství mohla ovlivňovat, využívá tyto nástroje:

- **Operace na volném trhu** – jde o nejvyužívanější nástroj, kdy regulace množství peněz v oběhu neprobíhá direktivně přímo, ale využívá se tržní mechanismus. Banka na trhu nakupuje nebo prodává větší množství cenných papírů, a jelikož tyto obchody probíhají za peníze, ovlivňují tzv. nabídku peněz, tedy jejich množství v oběhu. Díky tržnímu mechanismu, který funguje i na peněžním trhu, má tato změna dopad i na výši úrokových sazeb (cenu peněz) a tím ovlivňuje i ochotu lidí spořit nebo si naopak půjčovat. Pokud tedy banka prodává cenné papíry, inkasuje za tento prodej peníze, které tím vlastně stáhne z oběhu. Ty jsou tak na trhu vzácnější (nedostatkové), proto bude stoupat jejich cena (úrokové sazby), lidem se vyplatí spořit a méně si budou půjčovat. Tím množství peněz v oběhu (a tím i celková poptávka na trhu výrobků a služeb) dále klesne. Půjde o restriktivní politiku, která sníží HDP i inflaci.

Pokud naopak centrální banka bude cenné papíry nakupovat, zaplatí za ně penězi, které tím vlastně uvede do oběhu, na trhu se zvýší nabídka peněz, budou méně vzácné, takže klesne jejich cena (úrokové sazby), zlevní se půjčky a méně se vyplatí spořit. Lidé tedy budou víc utrácet, zvýší se celková poptávka a ekonomika poroste. Půjde o expanzivní politiku.

- **Změna diskontních sazeb** – zatímco v předchozím bodě se úrokové sazby měnily jen v důsledku změny nabídky peněz a fungování tržního mechanismu, u tohoto nástroje je banka stanoví direktivně. Diskontní sazba představuje dolní hranici sazeb pro vklady a její změna se automaticky promítne do všech úrokových sazeb a tím i motivace lidí spořit nebo si půjčovat. Tento nástroj je využíván jen občas, párkrát do roka.
- **Povinné minimální rezervy** – jelikož centrální banka je nadřazeným orgánem ostatním bankám, může jim stanovit i tzv. povinné minimální rezervy. Je to určité procento z přijatých vkladů, které komerční banky musí povinně uložit u centrální banky a nesmějí je tedy dále půjčit. Zvýšení povinných minimálních rezerv tedy přímo snižuje množství peněz v oběhu a naopak. Tento nástroj je využíván jen zřídka.

Vnější měnová politika

Centrální banka se snaží různými způsoby ovlivňovat měnové kurzy. Pokud bude silná koruna, bude pro nás zahraniční měna levná, takže budeme levně nakupovat zahraniční výrobky a služby, zatímco pro cizince budou naše výrobky a služby drahé a tudíž méně konkurenceschopné. V této situaci proto porostou dovozy a budou klesat vývozy.

Při slabé koruně pro nás budou zahraniční měny drahé a zahraniční výrobky a služby tak pro nás zdraží. Naopak v cizině bude české zboží levnější a bude se tam dobře prodávat, takže porostou vývozy a budou klesat dovozy.

Silná koruna se proto líbí tuzemským spotřebitelům, slabá koruna naopak tuzemským výrobcům. Centrální banka svojí politikou musí mezi těmito zájmy balancovat. K tomu opět využívá různé nástroje.

Pevné měnové kurzy – domácí měna je na danou zahraniční měnu navázána pevným měnovým kurzem vyhlášeným centrální bankou. Tržní mechanismus je “vyřazen z provozu”. Jde tedy o mimořádné opatření, které se používá jen v obdobích hospodářských transformací, kdy by se kurzy mohly nekontrolovatelně rozkolísat. V České republice bylo toto řešení zvoleno při transformaci hospodářství a přechodu ke kapitalismu v letech 1990 – 1995, kdy byla česká koruna takto navázána na tehdejší německou marku.

Pohyblivé měnové kurzy – banka pouze provádí devizové operace, ale samotný měnový kurz je dán tržní rovnováhou na devizovém trhu. Nejčastějším nástrojem jsou tzv. **devizové intervence**, kdy centrální banka nakupuje nebo prodává (ve velkém) zahraniční měny za měnu domácí.

Pokud totiž bude centrální banka např. prodávat dolary a nakupovat koruny, zvýší na trhu poptávku po korunách, čímž jejich cena (kurz) vzroste. Pokud naopak bude cizí měny nakupovat a korun se zbavovat, poroste na trhu nabídka korun a jejich cena (kurz) bude klesat.

Měnové kurzy jsou nepřímo ovlivňovány také změnami domácích úrokových sazeb (ty ovlivňují ale i množství peněz v oběhu, tedy vnitřní politiku). Pokud domácí úrokové sazby rostou, bude koruna atraktivnější pro cizince jako měna pro jejich spoření, vzroste poptávka po ní a ta zvýší i měnový kurz. Při poklesu sazeb to bude naopak.

Závěr

Zatímco fiskální politika se snaží ovlivňovat HDP, měnová politika působí především na inflaci. Jelikož jsou oba tyto ukazatele vzájemně provázané, projeví se fiskální i měnová politika na obou dvou. Bohužel vztah mezi nimi je opačný, takže když se vylepšuje HDP, stoupá jako negativní důsledek i inflace. Pokud budeme tlačit inflaci dolů, pravděpodobně dojde i k útlumu produkce.

Z toho vyplývají často protichůdné zájmy státu (HDP) a centrální banky (inflace). Pokud bude vláda provozovat nepřiměřenou expanzivní fiskální politiku, aby zvýšila hospodářský růst, pravděpodobně poroste inflace natolik, že přinutí centrální banku zasáhnout svojí restriktivní politikou a tím politiku státu eliminuje a naopak. Je tedy otázkou, zda má vůbec hospodářská politika smysl. Převažuje trend, aby se s hospodářskou politikou šetřilo a byla prováděna jen v případě velkých výkyvů v hospodářském cyklu (vleklé krize nebo přehřívání ekonomiky), přičemž se dává přednost politice měnové, která působí rychleji.